

نگاهی دیگر به پژوهش

حجت الاسلام و المسلمین حسین اسکندری

ما در این نوشتار کوتاه برآنیم تا درباره پژوهش، مستفاد از روایات، مطالبی چند را هدیه حضور اساتید و فضایی حوزه علمیه نماییم. بر این اساس مختصراً به چند نکته اساسی اشاره می‌کنیم:

1. به نصّ فرمایش حضرت امیر(ع)، همه کسانی که اقدام به پژوهش یعنی جدّ و جهد در کشف حقیقت می‌کنند، حتماً و بی‌تردید به هدف خواهند رسید: «قُرْنَ الاجْتِهَادُ بِالْوَجْدَانِ»؛ «قَدْ سَعِدَ مَنْ جَدَّ»، و این همچون یک سنت لایتغیر است که هرکس تمام توانش را برای دستیابی به علم و معرفت و یافتن حقیقت صرف کند، به مرادش خواهد رسید: «مَنْ أَعْمَلَ اجْتِهَادَهُ بَلَغَ مُرَادَهُ»؛ «مَنْ بَذَلَ جُهْدَ طَاقَتِهِ بَلَغَ كُنْهَ إِرَادَتِهِ».

2. بی‌شک پژوهش، خود نوعی از تجربه کردن و آزمودن و آزمایش است؛ یعنی به جایی این‌که بنشینیم و صرفاً مصرف‌کننده اندیشه‌ها و آراء و افکار دیگران باشیم، آستین همت بالا زنیم و با جدیت و اجتهاد به حقیقت علم و آگاهی و کشف مجهولات برسیم. این خود دارایی بزرگی است و چنین انسانی، داراترین مردمان از حیث اندیشه صحیح خواهد بود: «أَمْلَكَ النَّاسَ لِسَادَاتِ الرَّأْيِ كُلِّ مَجْرَبٍ». ارزش و بهای اندیشه‌های انسان به میزان تولیدات و تحقیقات او سنجیده می‌شود: «رَأَى الرَّجُلُ عَلَى قَدَرِ تَجَرُّبَتِهِ».

3. تمام آنچه را که درباره علم، عالم، معلّم، متعلّم، تعلّم و تعلیم بیان شده، همگی بر پژوهش، قابل بیان و تطبیق است. در واقع باید گفت که پژوهش همچون تفکر و اندیشیدن، راهبردی برای رسیدن به علم و آگاهی است. حتی برتر از این باید گفت: آنچه که در فکر اتفاق می‌افتد که فرموده‌اند: «الْفِكْرُ تَرْتِيبُ أُمُورٍ مَعْلُومَةٍ لِلتَّأْدِي إِلَى أَمْرِ مَجْهُولٍ» یا «الْفِكْرُ حَرَكَةٌ إِلَى الْمَبَادِي وَ مِنَ الْمَبَادِي إِلَى الْمُرَادِ»، همان جستجو در پی یافتن مجهول است؛ همان پژوهش است؛ همان فعالیت و پژوهیدن ذهن است؛ از این روست که امام علی(ع) فرمودند: برای دستیابی به حقیقت، هیچ کاری همچون تحقیق نیست: «لَا عَمَلَ كَالْتَحْقِيقِ»، و هیچ شیوه‌ای هم برتر و سودمندتر از تحقیق نیست: «لَا سُنَّةَ أَفْضَلَ مِنَ التَّحْقِيقِ». اساساً اجتهاد که فعالیت است برای دستیابی به علم، معرفت، آگاهی و حقیقت، جز با تحقیق حاصل نمی‌شود «لَا يَنْفَعُ اجْتِهَادٌ بَغَيْرِ تَحْقِيقٍ».

4. بدین گونه است که آن کس که بر اثر پژوهش، به برهان دست می‌یابد، در واقع به اقتدار رسیده است؛ اقتدار و قدرتی بالاتر از قدرت بدنی که می‌تواند بر قدرت صاحبان زر و زور و ظالمان فائق آید و بلکه باید گفت: ابرقدرت، کسی است که با قدرت برهان، نیرومند شده باشد: «قُوَّةُ سُلْطَانِ الْحُجَّةِ أَعْظَمُ مِنْ قُوَّةِ سُلْطَانِ الْقُدْرَةِ».

5. آنچه که مطلوب پروردگار عالم و خالق عالم و آدم است نیز همین است که بندگان بر محور توحید، با تفکر و تحقیق، به معرفت و آگاهی برسند. هم پیچیدگی‌های موجود در عالم خلقت که انسان را وادار به اندیشیدن می‌کند، مؤید این مطلب است که «يَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ» (آل عمران: 191) و هم پیچیدگی‌ها و بواطن و حقایق و لطایف موجود در آیات قرآن کریم در عین سادگی، آسانی، روانی و تازگی این کتاب. اهمیت این مسئله تا حدی است که خدای متعال، آنانی را که اهل پژوهیدن و جستجو برای دریافت حقایق و مطالب عمیق نیستند، مورد توبیخ و سرزنش قرار داده است: «أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ أَمْ عَلَى قُلُوبٍ أَقْفَالُهَا» (محمد: 24)

6. از این رو باید گفت که محور آموزش پیامبر اعظم (ص) تدبّر، تفکر و پژوهش بوده است و اگر قرآن فرمود: «يَعْلَمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ» (جمعه: 2)، این تعلیم با ارائه راهبرد تفکر و تدبّر همراه است. در واقع آموزش پیامبر اکرم (ص)، بلکه تعالیم همه انبیای الهی، پژوهش محور و تفکرمدار بود: «لِيُثِيرُوا لَهُمْ دَفَائِنَ الْعُقُولِ»، نه حافظه محور و نه تقلیدگرا و چشم بسته؛ مانند آنان که می‌گفتند: «بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ» (شعراء: 74) شاگردان انبیاء، «اولوالالباب» اند؛ می‌اندیشند و با تحقیق و جستجو درباره حقیقت و کنجکاو در به دست آوردن معلومات صحیح، ردّ پای آن را می‌جویند: «إِنْ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَ اخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَلآيَاتِ لِلأُولِي الْأَلْبَابِ» (آل عمران: 190) اگر در این راه به هدف برسند که قطعاً می‌رسند، «لِلْمُصِيبِ أَجْرَانِ» و اگر آحياناً به خطا روند: «لِلْمُخْطِئِ أَجْرٌ وَاحِدٌ»؛ در هر دو حال مأجورند.

7. امروزه به درستی واژه «دین پژوهی»، در فرهنگ و معارف دینی وارد شده است، و بایسته است که آحاد جامعه اسلامی عموماً و محققان و اهل فضل خصوصاً، هر یک با مقدمات و معلوماتی که در اختیار دارند، به پژوهش در حوزه دین پردازند و مبانی نظری اسلام و اعتقادات خویش را از راه جستجو و کنکاش، تقویت کرده، استحکام بخشند. به ویژه حوزه‌های علمی که خاستگاه تربیت کارشناسان و فقیهان و عالمان اسلام اند، باید با تکیه بر سنت دیرین و عامل موفقیت‌های تاریخی خود، تمام وجهه همت خود را بر آموزش های پژوهش محور و متکی بر استعداد و دریافت، نه حافظه محوری و سطحی نگری، مبدول دارند. طلاب نیز که به درستی مدعی شناخت اسلام با مأموریت تبلیغ معارف نورانی آن در سطح عالم هستند، باید با جد و جهد و همت بلند و صبر و حوصله و پایداری، در عرصه تحقیق که غالباً میدانی دیربازده، اما پُرثمر و اصولی است، گام نهاده، به رسالت اصیل حوزوی خود عمل نمایند. 1.

پی‌نوشت

1. فهرست ارجاعات و مستندات، در دبیرخانه جشنواره موجود است